

**Михайло Олександрович Вишневецький –
провідник українського козацтва**

Вивчаючи історико-культурний розвиток нашої держави, ми часто приходимо до висновку, що при вирішенні глобальних питань, прийнятті важливих загальнодержавних рішень чималу роль відіграють саме особистості тієї чи іншої епохи. Осердям кожної спільноти на протязі віків був лідер – особа сильна, впевнена, впливова. Саме такий тип людей «творить» історію, їхні біографії досліджують і вивчають науковці, а на їх прорахунках і перемогах навчаються нащадки. В історії українського козацтва таких особистостей було немало – Байда Вишневецький, Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький та ще цілий ряд славних запорозьких гетьманів. Проте, досліджуючи дане питання, я хотіла б повернутися до періоду зародження козацтва, звернувши увагу на роль особистості в процесі його становлення. У фундаментальних працях М. Грушевського, В. Антоновича, Д. Яворницького була вперше досліджена юридично-правова та соціальна основа, на якій виросло українське козацтво. Великий внесок в справу дослідження української еліти зробила Н. Яковенко.

Провідна верства українського суспільства не могла стояти осторонь і бути лише спостерігачем такого явища як козацтво. Його еволюція у XV-XVI ст. проходила в рамках існуючого правового поля русько-литовського ладу і мала великі наслідки для існування держави. Ці взаємовідносини суттєво змінилися з прийняттям Люблінської унії. Знаряддя панування провідної верстви стає новий польський політичний лад, який суттєво відрізнявся від попереднього.

Все більшого значення набувають класові та релігійні чинники. Уже сучасники подій кінця XVI століття шукали причини тієї прірви, яка ширилась між елітою та козацтвом, що впевнено перетворювалося в стан, який перестав виконувати роль суто військової сили в обороні краю, а все більше претендував на політичну роль у новоствореній державі.

Такою провідною ланкою між державною елітою та козацтвом став представник славного роду Корибутів-Вишневецьких – Михайло Олександрович – справжній провідник і лідер українського козацтва. Михайло Олександрович Вишневецький був людиною, яка в силу своїх політичних поглядів та переконань не могла залишатись осторонь процесів, які в той час відбувалися на наших землях. А це був про-

цес формування українського козацтва як політичної сили, добре організованого військового стану.

Впродовж XVI ст. загострилося міжнародне становище Речі Посполитої. Турецько-татарська експансія на південному сході, постійні конфлікти з північним сусідом – Московською державою потребували значних військових сил і величезних матеріальних затрат. Для ведення успішних військових операцій не можна було обмежитися старовинним способом «посполитого рушення», тобто скликання ополчення з жителів окремих воєводств – тим більше, що ці старовітські ополчення ні по своєму озброєнню, ні по прийомах бойових дій не відповідали вимогам тогочасного військового мистецтва. За часів польського короля Стефана Баторія (1529-1587), який проявив себе неабияким політиком та військовим діячем свого часу, військові сили Речі Посполитої потребували серйозної реорганізації. Один із сучасників польського короля Андрій Лубенецький красномовно описує стан польської армії того часу: «Фізично сильні люди та добрі коні складали польське військо, але на цих молодцях та на їхніх пишних конях була така військова екіпіровка, яка годилася полякам та литвинам проти самострілів та луків, але, безперечно, не годилася проти вогнепальної зброї... Польське озброєння було таким важким, що нещасного лицаря можна було звалити з коня не тільки палкою, але навіть нагайкою. А польські піхотинці були більше схожі на скоморохів, ніж на воїнів... Додамо до цього, що польське ополчення із шляхти збиралося повільно, вирізнялося слабкою мобільністю, повною відсутністю дисципліни, і по своєму важкому озброєнню зовсім на годилося для далеких та швидких походів» [10; 165].

Крім того, Речі Посполитій було вкрай необхідне дисципліноване військо, котре було б слухняною зброєю в руках короля і могло б звикнути до нового, більш легкого озброєнням та вимог нової військової тактики. І хоча польський уряд неодноразово запрошував з-за кордону на службу угорських гайдуків, німецьких рейтарів, шотландських піхотинців, це не могло до кінця вирішити проблему. Проте, у Речі Посполитій на той час була озброєна сила, яка в тій чи іншій мірі, відповідала тогочасним військовим вимогам – запорозьке козацтво.

У вересні 1579 року у Львові відбулася зустріч короля з представниками низового козацтва Андрієм Лиханським (старшиною), Іваном Подолянином, Федором Дідом та Пилипом Кольрушом [5; 144-145]. З козаками був укладений договір, згідно з яким на королівську службу запрошувалося 600 «товаришів» з оплатою 6 коп литовських грошей. Староста черкаський та канівський Михайло

Михайло Олександрович Вишневецький – провідник українського козацтва

Олександрович Вишневецький був призначений для них гетьманом, а королівський комірник Ян Оришовський – його помічником. В день Св. Миколая всі «товариші» прийняли присягу на вірність короні, трьохмісячну винагороду та полковий прапор.

Провідником запорізького козацтва став Михайло Олександрович Вишневецький (1529-1584) – староста черкаський і канівський (1559-1580), каштелян брацлавський (1579-1581) і київський (1581-1585), староста любецький (1583-1585). Він був найстаршим сином Олександра Михайловича Вишневецького старости речичького і Катерини Скорутянки. Представник молодшої королівської гілки князів Корибутів-Вишневецьких герба Корибут, двоюрідний брат Дмитра Івановича Вишневецького. В силу своїх політичних переконань та займаної посади прикордонного старости, життя Михайла Олександровича Вишневецького було досить бурхливим і насиченим. Він, очолюючи козацьку армію, ніс військову службу по охороні прикордонних міст та замків від нападів ворога. Вже у 1550 році разом з Яном Гербуртом і Сенявськими князь Вишневецький брав участь у розгромі татарського війська, яке пустошило «Руські краї».

У 1554 році на річці Хорол відбулась ще одна битва за участі Михайла Олександровича Вишневецького. Автор панегірика розповідає, що князь підстеріг татарський загін біля Кильдешевої могили на річці Хорол і розбив його, захопивши полонених. А незабаром, разом з князями Романом Сангушком та Остафієм Ружинським він бився з турками в Білгородському полі біля Дністрового лиману. Недалеко від Білгорода вони мали переможний бій з турками, але потім зазнали поразки від татар, які наспіли на допомогу туркам, і відступили.

20 вересня 1559 року з дозволу Сигізмунда Августа Михайло Вишневецький разом з братами Максимом і Олександром отримали привілей на торги і один ярмарок щорічно для міста Брагін в своїх володіннях. Цього ж року за заслуги князя Михайла король обдарував його староствами черкаським і канівським, якими він володів (з короткою перервою) аж до 1580 року. Більше двадцяти років князь обороняв ці володіння від ворогів, нападів татарських, будучи старостою і козаком черкаським.

Михайло Вишневецький був посередником в процесі примирення свого брата Дмитра з королем Сигізмундом Августом. Дмитро знаходився в урочищі Монастирському, що за 30 миль від Черкас і чекав охоронного листа від короля для повернення у свої володіння. Саме через князя Михайла Вишневецького король відправив Дмитру лист, в якому був дозвіл повернутись у двір короля.

Авторитетному князеві Михайлу доручалося умовити супровод-

жуючих Дмитра козаків, які брали участь у нападі на Очаків, відправитися за жалування воювати у Ліфляндію і послати сукна у подарунок татарським (білгородським) козакам за участь у поході в Московську землю [1;156-157].

Організувавши козацьку дружину в 1557 році, Михайло Олександрович Вишневецький воював з Магістром Лівонського ордену в Лівонії. Впродовж наступних років він учасник ряду битв з татарами – в 1560 – на березі Псла, в 1563 – в урочищі «Чигирин», в 1565 – оборона Черкас. За описами у панегірику бій Вишневецького з татарами відбувся після того, як татари змогли захопити в полон під самими Черкасами. Князь кинувся за ними і наздогнав аж над Тясмином, в урочищі «Чигирин». Січа закінчилася повною перемогою над татарами.

Серед найцікавіших подій воєнної біографії Михайла Вишневецького – відбиття нападу татар на Черкаси. Татарський загін зміг непомітно пробратися до міста і раптово вдертися до нього. Коли забили на сполох, всі кинулися до оборони і під керівництвом князя Михайла Вишневецького вибили татар із міста. За кілька днів ті ж самі татари вирішили спробувати щастя знову. Розрахунок був простий, – що після попереднього нападу черкащани будуть якийсь час безпечними. Та і на цей раз їхні надії не виправдались. Тепер татар зустріли в полі перед стінами міста і завдали їм великих втрат.

Князь Михайло Олександрович, як староста прикордонних земель, неодноразово здійснював походи у сусідню Московщину. Так 1563 року ротмістр князь Михайло Вишневецький з черкаськими козаками, а також «литовськими і білгородськими татарами» здійснив набіг на московські землі до Новгород-Сіверського [2, с. 578]. Спустошивши їх вздовж та впоперек, як це було прийнято у тодішніх військових звичаях. Спалив поселення і замок в Радогощі та інших містах. Проте, залишився розбитим під Багриновим, де потрапив у полон його коморник Богдан і був відсланий царю. Цар висловив своє незадоволення королю діями Михайла Олександровича Вишневецького через посла Клобукова. Під час візиту до короля той сказав про князя Вишневецького: «liczne siola i wlosci popalil i wielu innych ludzi pobil a innych w plen pobral» [8; 232-234].

Того ж року Михайло Вишневецький мав справу і з татарами. Поблизу Кременчука, над Дніпром він відбив ясир у татар, які поверталися з виправи на волость. Це знову було зроблено за допомогою улюбленого прийому – нічного (точніше, передранкового) нападу на татарський кіш. Двадцять захоплених у полон татар князь відправив у подарунок великому князю Сигізмунду. До речі, у цьому місці панегірика автор поскаржився на прохолодне ставлення монарха до князя, що той міг

би і краще винагороджувати Михайла Вишневецького за його подвиги [7;193-195]. Інші походи на Москву відносяться до періоду короля Стефана Баторія (1579-1581).

За 1564 рік знаходимо досить мало інформації про Михайла Олександровича Вишневецького. В цей час до нього писав король Сигізмунд Август у справі донатій у Канівському повіті.

Одним з останніх походів Михайла Вишневецького був похід на Москву в 1581 році спільно з речиським старостою Ієронімом Жижемським та старостою овруцьким Авраамом Мишко. У цей час коронні війська під керівництвом короля Стефана Баторія тримали в облозі Псков. Об'єднані війська вирушили в напрямі Трубчевська. Замок був добре укріплений, мав багато гармат, вогнепальної зброї, тут був значний та добре навчений гарнізон. Не зважаючи на військову звитягу та мужність захисників та самого воєводи трубчевського, замок був взятий, спустошена вся округа, в полон потрапив сам воєвода та інші воїни, досвідчені у військовій справі.

Коли Іван Грозний почув про розорення Трубчевська, то вислав 3-х тисячне військо, щоб відбити награбоване. Серед воєначальників були відомі воїни – чернігівський воєвода кн. Долгорукий, брянський воєвода кн. Оболенський, стародубський воєвода кн. Мезецький та інші. Вони наздогнали військо Вишневецького на переправі через Дніпро і хоча сили були нерівні, князю вдалося відбитися і перейти в межі Литовської держави.

У 1579 році князь Михайло Вишневецький, разом з князем Костянтиним Острозьким, знову вторгся у межі Московського царства, спустошив Сіверщину, брав участь у здобутті Стародуба, Чернігова та інших фортець [9; 352].

За такі значні військові заслуги 1580 року введений до сенату Речі Посполитої, очевидно після чого передає канівське і черкаське староства синові Олександрові. Незважаючи на це, титул старости канівського і черкаського зберіг аж до смерті. Того ж 1580 року іменований каштеляном брацлавським, а 15 березня 1581-го вступив на каштелянство Київське. В 1584 році, після смерті свого двоюрідного брата – князя Андрія Івановича, став старостою любецьким і лоевським, отримав титул князя Вишневецького (1584).

Останні роки життя князя пройшли і надалі в трудах по зміцненню обороноздатності краю. Неодноразово він складає протекцію козакам перед королем і на сеймах. Князь прекрасно розумів, що розв'язати питання оборони краю може тільки створення системи оборонних укріплень і колонізація прикордоння.

Старости кресів Дніпрових – князі Вишневецькі стали провідниками українського козацтва, яке відбивало напади татар. В листах, королівських актах, привілеях були накази старостам Канівським і Черкаським, щоб козаки обороняли «край Дніпрові». Акти у справах Михайла Вишневецького свідчать, що і він мав таку ж владу.

Помер князь Михайло Олександрович Вишневецький 15 жовтня 1584 року у Вишневці у віці 55-ти років. Залишив по собі трьох синів та двох доньок. Похований в Києво-Печерській лаврі.

Отже, Михайло Олександрович Вишневецький дійсно став провідником українського козацтва. Князь добре знав козаків і – навпаки. За довгі роки власного козакування князь-воїн заслужив серед степового лицарства неабиякий авторитет, який освячувався традицією козакування українських князів, роду Вишневецьких і особою Дмитра Вишневецького.

Література

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные «Археологической Комиссией». – СПб.: В типографии Эд. Праца, 1865. – Т. II. – 288 с.
2. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – М.: Соцэкгиз, 1960. – Кн. 3. – 778 с.
3. Шиян Л. М. Вишневець та князі Корибути-Вишневецькі. – Тернопіль, 2006.
4. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993.
5. Akta hist. – T. XI. Sprawy wojenne. – S. 144-145.
6. Czamańska I. Wiśniowieccy. Monografia Rodu. – Poznań, 2007.
7. Epicedion of jest załobny wirsz o księżencim Michalle Wiszniewieckim, 1585, drukarni Macieia Wizbięta.
8. Kniha poselku. Obolenskiego i Danilowicza, nr. aktu 156. – S. 232-234.
9. Niesiecki K. Herbarz Polski / Wyd. J. N. Bobrowicz. – T. IX. – Lipsk, 1842. – 468 s.
10. Zródła dziejowe. – T. 4. – 1877. – S. 165.